

Finansinspektionen har publicerat frågor och svar om vad som menas med en modell enligt penningtvättslagen och penningtvättsföreskrifterna. Vägledningen om modell och modellrisk har därför upphävts.

Juli 2021

1.1 Modell och modellrisk

Sammanfattning

Termen modell i penningtvättslagen och penningtvättsföreskrifterna bedöms ha samma innebörd som i andra riskhanterings-sammanhang och därmed typiskt sett förutsätta förekomst av kvantitativa och statistiska komponenter. Termen modell avser inte det som här benämns sorteringsverk.

Stödet för bedömningen att det krävs kvantitativa och statistiska komponenter för att en modell ska föreligga finns fram allt i penningtvättsföreskrifterna.

Bakgrund

Enligt 6 kap. 1 § penningtvättslagen ska verksamhetsutövare som använder modeller i den interna kontrollen ha rutiner för modellriskhantering. Enligt penningtvättsföreskrifterna ska modellriskhanteringen bygga på validering av data och parametrar och beakta bakomliggande teorier samt antaganden.

Det är viktigt att det är tydligt vad som är en modell i lagens mening, så att verksamhetsutövaren kan avgöra om det krävs rutiner för modellriskhantering.

Enligt motiven till penningtvättslagen (prop. 2016/17:173 s. 547) avses med modell "förfaranden som syftar till att automatisera eller standardisera de bedömningar och andra förfaranden som verksamhetsutövare har för att uppfylla olika krav i penningtvättslagen". En modell för riskklassificering kan vidare enligt motiven "exempelvis involvera en numerisk klassning av olika riskfaktorer som sammanställs för att utgöra en bedömning av risken som kan förknippas med kunden".

Uttalandet är inte helt enkelt att förstå, eftersom det förefaller kunna fånga både modeller i den bemärkelse som ordet modell har i riskhanterings-sammanhang och sådana arbetssätt som inte utgör modeller (i det följande kallade sorteringsverk). Frågan är alltså vad som avses med termen modell i penningtvätts-sammanhang, om termen är avsedd att ha samma innebörd som i andra riskhanterings-sammanhang eller en annan och vidare innebörd.

Penningtvättsföreskrifterna

I penningtvättsföreskrifterna (6 kap. 14–17 §§) används begrepp som bara är relevanta i sådana sammanhang där termen modell kan förstås på det sätt som är vedertaget i riskhanterings-sammanhang och som därmed förutsätter förekomst av kvantitativa och statistiska komponenter. De begrepp

som används är "bakomliggande teori", "antaganden som lett fram till modellens utformning", "parametrar", "data" och "validering". Föreskrifternas utformning innebär därför att modellriskhantering måste utföras om verksamhetsutövaren har ett arbetssätt där de nämnda begreppen har relevans, dvs. om det i verksamhetsutövarens arbetssätt förekommer kvantitativa och statistiska komponenter

Modell i riskhanteringssammanhang

När ordet modell används i riskhanteringssammanhang avses vanligen modeller som är baserade på statistiska och kvantitativa metoder eller processer. Ett sådant exempel är modeller som används för beräkning av riskvägt exponeringsbelopp, t.ex. IRK-modell för kreditrisk.

I penningtvättssammanhang används modeller främst i riskklassificeringen. En skillnad mellan kreditriskmodeller och de modeller som används i penningtvättssammanhang är att kreditriskmodeller bygger på data om faktiska kreditförluster, medan modeller i penningtvättssammanhang i regel inte bygger på data om faktisk penningtvätt. Modeller som används för att bedöma risken för penningtvätt behöver därför kompletteras med vissa antaganden om vad som ska ses som indikatorer på penningtvätt.

Modellerna bygger på en stor mängd data och vissa antaganden om samband som uttrycks med beräkningsregler (algoritmer). Utifrån beräkningsreglerna kan slutsatser dras i visst hänseende om en motpart, vid en jämförelse mellan karaktäristiska egenskaper hos motparten och uppgifter i databasen. Det bör noteras att användningen av en modell inte i sig innebär att andra eller ytterligare uppgifter inhämtas om kunden än vad som inhämtas enligt penningtväftsregelverket när någon modell inte används.

Annorlunda - och förenklat - uttryckt bygger modellen på att en stor mängd data och kombinationer av denna data (som finns i databasen), jämförs med egenskaperna hos den person som ska bedömas. Jämförelsen ger ett utfall i form av vissa antaganden om personen. Hanteringen är rationell och ger i regel ett gott resultat. Ett på senare år uppmärksammat problem med modeller är att de kan ge resultat som inte är ändamålsenliga eller önskade, vilket är modellrisk.

Modellrisk

Modeller är grovt förenklade beskrivningar av verkligheten. Alla modeller medför modellrisk, som är ett uttryck för modellens precision och osäkerhet, med andra ord modellens förmåga att beskriva verkligheten. Ju större modellrisken är, desto större ska säkerhetsmarginalen i modellen vara. Som modellanvändare måste man, för att uppfylla krav på god riskhantering, ha god kontroll på modellrisken. Detta uppnås genom validering av modellen, vilket innebär att modellens ändamålsenlighet kontrolleras genom en mätning av om modellen ger det utfall som den är konstruerad att ge. I exemplet med IRK-modell kan valideringen t.ex. bestå i att kontrollera om den riskklass som modellen placerar en viss gäldenär i stämmer, med hänsyn tagen till de riskkaraktäristiska egenskaperna hos gäldenären som modellen ska sammanväga. Om exempelvis en gäldenär, som representerar den allra lägsta kreditrisken, klassificeras som en gäldenär med den högsta kreditrisken, så är det något genomgripande fel på modellen. Men om samma gäldenär i stället för att klassificeras som tillhörande riskklassen för gäldenärer med den lägsta kreditrisken, klassificeras som tillhörande riskklassen med den näst lägsta kreditrisken i en modell som bygger på tio riskklasser, finns det i regel inte anledning att anta att det är fel på modellen. Modellen ger i det senare fallet emellertid inte ett helt ändamålsenligt resultat, vilket är en spegling av modellens precision och dess förmåga att beskriva verkligheten. Om modellen klassificerar gäldenärer på oväntat eller inte avsett sätt, trots att modellen genomför alla

modellens beräkningar av hur egenskaper ska vägas samman, är det tecken på modellrisken i modellen.

Samma resonemang kan appliceras på en modell för riskklassificering i penningtvättshänseende. Om kunden oväntat klassificeras i riskklasser som bedöms vara felaktiga, trots att klassificeringen sker helt enligt modellens formler för hur kundens egenskaper ska jämföras med databasens uppgifter, är det ett tecken på att modellrisk förekommer. Modellriskhanteringen ska genom valideringen fånga sådana fall och se till att modellen justeras så att inte felet eller liknande fel upprepas.

Sorteringsverk

Mindre aktörer som har en enkel affärsmodell och en begränsad omfattning av kunder, kan utan vidare fullgöra sina skyldigheter enligt penningtvätsregelverket utan att använda modeller där det förekommer kvantitativa och statistiska komponenter och således använda s.k. sorteringsverk, vilka inte omfattas av kravet på modellriskhantering.

Med sorteringsverk avses arbetssätt som inte bygger på bearbetning av stora datamängder. Sorteringsverk bygger inte på algoritmer för jämförelse av riskkaraktäristiska kunduppgifter med modelldata. I stället bygger sorteringsverken på fasta och i förväg bestämda sorteringsbegrepp, tröskelvärden och nycklar för de karaktäristiska egenskaperna. Dessa kan vara desamma som faktorerna i en modell, t.ex. inkomst, boendeform, ålder, postnummer samt fast eller annan anställning. Olika värden bestäms på förhand för de olika variablerna som sedan summeras. Vissa egenskaper ger alltså ett i förväg bestämt utfall. Som exempel innebär förekomsten av faktorerna A, B och C att kunden har en viss riskklass. Sorteringsverk ger alltid rätt utfall. $2+2$ blir alltid 4, enkelt uttryckt. Det innebär att modellrisk inte förekommer i sorteringsverk och att validering av ett sorteringsverk är meningslös. Detta betyder inte att sorteringsverk skulle vara riskfria. Något av de tröskelvärden som sorteringsverket bygger på kan exempelvis vara felaktigt i den meningen att det ger ett felaktigt resultat. Risken för ett sådant resultat är dock en annan operativ risk än modellrisk.

Verksamhetsutövare måste hantera de risker som arbetssättet kan vara förknippat med. Att en verksamhetsutövare inte måste utföra modellriskhantering innebär inte att vederbörande skulle vara befriad från skyldigheten att hantera risker i arbetssättet. Skyldigheten att hantera modellrisker är en särskild skyldighet, som gäller utöver den allmänna skyldigheten att ha god kontroll över och hantera risker i verksamheten.